

vák eredet mellett érvel. Legalábbis azt valószínűsíti, hogy a Divékyek a Hont–Pázmány nemzetségből váltak ki, akárcsak sok más történetileg jelentős család (Újfalussyak, Besznakok, Bossányiak, Majthényiek, Rudnayak, Turcsányiak). A Hont–Pázmány nemzetség pedig szláv, konkrétan szlovák volt, s abba a szlovák elitbe tartozott, amely a honfoglalás után is megőrizte, sőt: növelte politikai és vagyoni befolyását.

Olyan forrás természetesen nem maradt fenn, amely a Divékyek nemzetiségéről szólna, vagy belőle legalább következtetni lehetne rá. Még áttételesen se nagyon (így pl. szlovák nyelven „rod Diviakovcov” néven emlegeti a Divékyeket, de címerükben nem „diviak”, azaz vaddisznó, hanem lépegető medve található).

A lengyel szerző ezen a ponton jut el odáig, hogy egy efféle egzakt nemzetiség-meghatározásra nincs is szükség, nem lehet mit kezdeni vele. A lényeg az, hogy a különböző nációkból származott nemességnek közös tudata volt a Magyar királysághoz való tartozás. Ebben nagyon hasonlatos a lengyel nemességhez, amelybe a lengyelen kívül a litván, az orosz és a német eredet-ág is beletartozott.

Egyébként szerzőnk a magyar és a lengyel nemesség kialakulásának és „történelmi pályafutásának” összehasonlítására nagy gondot fordít, s eközben kitűnnek azok az „olykor kísérteties” hasonlóságok, amelyek ezt a két elitet jellemezték.

Futala Tibor

A macedóniai szláv lakosság nemzeti öntudata a XX. század elején

Isaeva, N. O.: Nacional'noe samosoznanie slavánskogo naseleniá Makedonii v načále XX veka (po svidetel'stvam rossijskih konsulov). = Slavánovedenie, 3. no. 2002. 50–56. p.

A szerző az egykori macedóniai orosz konzuloknak az orosz külügyi levéltárban őrzött jelentései alapján vázolja a macedóniai nemzetiségi küzdelmeket az 1903. évi felkelés elfojtása után, amikor a béketeremtés ürügyén beavatkozó két nagyhatalom, Ausztria–Magyarország és Oroszország kieszközölte, hogy a koszovói, a monasztriai és a szaloniki vilajetben – ezeket hívták összefoglaló néven Macedóniának – 1905-ben népszámlálást tartsanak a lakosság nemzeti és a vallási hovatartozásának pontosabb meghatározása érdekében.

A vallások, nyelvek és kultúrák bonyolult szövevényében élő konkrét embernek nem volt könnyű megválaszolni azt a kérdést, hogy milyen nemzetiségű. Ezért gyakran fordultak a konzulokhoz azzal a kérdéssel, hogy mik is ennek a kritériumai. Ráadásul minden érdekelt fél a számára kedvező mutatók mellett tört lándzsát. A görögök például minden olyan keresztyént hellének tartottak, aki a konstantinápolyi pátriárka alá tartozott, ezért azt akarták, hogy a népszámlálásnál csak a vallást vegyék figyelembe. A szerbek és a (macedo-, illetve megleno)románok, akik vallási tekintetben a konstantinápolyi pátriárka alá voltak rendelve, azt akarták elérni, hogy csak a nemzetiség iránt érdeklődjenek, a vallást ne is firtassák. A bolgárok leginkább abban voltak érdekeltek, hogy a nyelv iránt érdeklődjenek. Azt akarták elérni, hogy a népszámláláskor ne is a férfiakat kérdezzék, akik rendszerint több nyelven is beszéltek, hanem az asszonyokat, akik általában csak az anyanyelvüket ismerték. Az egyik orosz konzul szerint „a bolgárok abban bíztak, hogy számos, a pátriárka egyházi fennhatósága alá tartozó falut így majd bolgárnak fognak elismerni, mivel az asszonyok ott valóban csak a macedón nyelvjárást beszéltek, amit ők bolgárnak tartanak”. A török kormány, miután 1905 őszére kitűzte a népszavazást, a kérdőíveken végül szerepeltette mind a vallást, mind pedig a nemzetiséget.

A szomszédos balkáni országok meg voltak győződve arról, hogy elkerülhetetlen Macedónia felosztása etnográfiai alapon, ezért minden érdekelt fél lehetőleg minél nagyobb területet akart biztosítani magának. Korábban csak a keresztyén iskolák és templomok támogatására szorítkozott a propaganda, most azonban fegyveres alakulatok szerveződtek a nemzeti propaganda terjesztésére. A hivatásos tisztek által vezetett, külföldről küldött osztagok mellé helyi tanítók és papok által vezetett felkelők is szerveződtek. Macedóniát előntötte a szeparatizmus hulláma.

Az orosz konzulok már 1904-től kezdve jelzik különböző nemzetiségű különítmények és felkelő csoportok tevékenységét, amelyek már nem a török hatóságok ellen küzdenek, hanem fenyegetéssel és erőszakkal próbálják az egyes etnokonfesszionális csoportok létszámát növelni. Macedónia felosztására készülve a bolgár osztagok arra kényszerítették a patriarchátus híveit, hogy lépjenek át a bolgár exarchátus fennhatósága alá. A görög szabadsapatok viszont azért rohanták le az exarchátus alá tartozó falvakat, hogy visszakényszerítsék őket a pátriárka fennhatósága alá. A bolgár és a görög szabadsapatok között a legelkeseredettebb harcok Macedónia középső részén folytak, ahol tömeggyilkosságokra és tömeges erőszakra is sor került. A befolyási övezetekért folytatott harcban a szerbek is részt vettek, az ő összeütközéseik a bolgárokkal a koszovói vilajetben Üszkübtől (ma Szkopje) délre és a monasztiri vilajet északi részén játszódtak le. A román propaganda kapcsolódott be legkésőbb a küzdelembe. Azt akarta elérni, hogy a vlachokat (macedo- és meglenorománokat) külön nemzetiségnek és a patriarchátustól függetlennek ismerjék el. A román kormány nem jelentős anyagi áldozatot hozott az iskolaügy és az egyház támogatására, mert a vlach közösségeket „cserealapnak” tekintette, amelyért majd területi ellentételezést követelhet attól az államtól, amelynek javára Macedónia felosztása után Románia „le fog mondani”.

A szembenállás a népszámlálás idején érte el csúcspontját, amikor a halottak és a sebesültek száma több százra rúgott, s a lakosság kénytelen volt hol görögnek, hol bolgárnak, hol szerbnek, hol vlachnak vallani magát attól függően, hogy éppen melyik szabadsapat tartotta ellenőrzés alatt a környéket. Az orosz konzul azt írja ebben az időszakban: „Itt sokan nem tudják, hogy milyen nemzetiségűek, mások nem mondják meg, megint mások tudatosan eltitkolják a fenyegetésektől és az erőszaktól való félelmükben.” Példaként említ egy Prilep környéki falut, amelynek lakói egyöntetűen megtagadták valódi nemzetiségük megvallását, és töröknek írták be magukat, mert tudták, ha bolgárnak vagy szerbnek vallják magukat, lemészárolja őket az egyik vagy a másik szabadsapat.

1906-ban V. Kal' orosz konzul hosszabb utazást tett a monasztiri vilajet északi részén, aminek a vidék részletes leírását köszönhetjük. Megállapítása szerint Krusevo városán kívül, amely vlach központ, a lakosság mindenütt szláv. A nemzeti tudat szempontjából a szlávokon belül élesen elkülönül a városi és a falusi lakosság. A városokban sok az olyan lángoló bolgár hazafi, aki Bulgáriában tanult, és a gyermekeit maga is oda küldi tanulni. A falusi lakoságnak viszont a konzul szerint nincs semmiféle nemzeti tudata, számára teljesen közömbös, hogy szerbnek vagy bolgárnak vallja-e magát. Vannak olyan családok, ahol az egyik fiú szerbnek, a másik bolgárnak vallja magát. Bolgárnak a falusiak a bandáktól való félelmükben vallják magukat, szerbnek meg anyagi előnyökért, mert a szerb propagandistáktól ezért pénzt kapnak. Emellett szempont még az is, hogy a török hatóságok a szerbekkel elnézőbbek, mint a bolgárokkal szemben.

A szerb propaganda ezekkel a módszerekkel jelentős sikereket ért el, számos falu tért vissza a patriarchátus fennhatósága alá úgy, hogy közben szerbnek nyilvánította magát. A bolgárok kénytelenek voltak felismerni, hogy nem a görög, hanem éppen ez a rokoni szláv propaganda a legveszélyesebb a számukra, ezért aktivizálták szabadsapataikat a

szerb befolyás alatt álló körzetekben. A szerb propaganda is belátta, hogy a halálfélelem nagyobb úr, mint a haszonlesés, ezért ők is szabadcsapatokat vetettek be. Ezeknek az volt a módszere, hogy a falvakban túsul ejtettek néhány tekintélyes parasztot, akiket csak akkor engedtek szabadon, ha a falu szerbnek nyilvánította magát, különben kivégezték a szerencsétleneket.

A görög, a bolgár és a szerb nyomás a macedóniai szláv lakosságot ellenállásra készítette, és segítette felismerni saját különállóságát. A lakosság belefáradt a nemzetiségi küzdelembe, és az egyik orosz konzul 1907-ből származó beszámolója szerint a kasztoriai járásban egyes parasztok nem hajlandók semmiféle népvetet használni magukra, hanem makacsul csak macedónoknak hívják magukat, s körükben kezd kialakulni valamiféle külön macedón öntudat. Egy másik járásban hét falu azt kérte, hogy nyilvánítsák őket „macedóniai szlávoknak”. A macedón nemzeti tudat csírái mellett a konzulok nyelvi megfigyeléseiket is továbbították. Az egyik orosz konzul például megfogalmazza, hogy a helyi nyelv annyira sajátos, hogy önálló szláv nyelvnek minősülhet.

Az 1912–1913. évi balkáni háborúk ezt az éppen csak elkezdődő nemzeti válsági folyamatot megakasztották, mert a három részre szabdaltnak Macedóniában folytatódott a helyi szláv lakosság elgörögösítése, elszerbesítése, illetve elbolgárosítása, ami erőszakos áttelepítésekkel és hatalmas menekültáradattal párosult.

Zoltán András

Csehek Oroszországban

Gerčikova, I. A.: Čehi v Rossii: istoriâ prodolžaetsâ. = Slavânovedenie, 5. no. 2002. 66–72. p.

1867-ben került sor a csehek moszkvai „zarándoklatára”, amikor a néprajzi kiállításra érkező csehek II. Sándor cár kihallgatáson fogadta. Hamarosan ezután az orosz kormányzat megteremtette annak a lehetőségét, hogy cseh telepesek jelentős kedvezményeket élvezve vándoroljanak be Oroszországba. A gazdasági válság által sújtott Osztrák–Magyar Monarchiából ebben az időszakban igen sok cseh települt át olyan országokba, ahol sok volt a szabad föld: az Amerikai Egyesült Államok és Brazília mellett Oroszországba is. Több mint 30 ezer cseh – többségében föld nélküli paraszt – települt át ekkor Észak-Kaukázusba, Volhíniába és Oroszország más vidékeire. Dél-Oroszország mellett népes cseh kolónia alakul ki Moszkvában, Szentpétervárott és Kijevben is. Sorsuk szorosan összefonódott Oroszországgal, maradandó nyomot hagyva annak kultúrájában, tudományos és politikai életében. A XIX–XX. század fordulóján csehek újabb áradata indul Oroszországba. Ezek többnyire megőrizték osztrák–magyar állampolgárságukat. Számuk több tízezerre tehető, s köztük már nem csak parasztok, hanem vállalkozók és műszaki közép-kaderek is voltak.

A XX. század 90-es éveiben megfordult a vándorlás iránya: 1995–1999 között a volhíniai, a kazahsztáni, a grúziai és a volt Szovjetunió más vidékein élő csehek utódai gyakorlatilag mind visszaköltöznek őseik földjére. Túl sokat kellett megélniük a XX. században: a kulákdözést, a deportálásokat, a koncentrációs táborokat, a polgárháborút és a két világháborút, így nem csoda, hogy mihelyt alkalom adódott, csehül már nem beszélő, csehországi kapcsolatokkal már nem rendelkező, eloroszosodott utódaik gondolkodás nélkül a Csehországba való áttelepülés lehetőségét választották.

Maradtak azonban még csehek Oroszországban. A szerző a novorosszijszki határterületen működő cseh egyesület példáján mutatja be sorsukat. A szovjet korszakban mindent